

Stičišča slovenske in češke kulture ... v glasbi

V okviru projekta *Stičišča slovenske in češke kulture ... v glasbi* je v sredo, 7. 11. 2018, v Univerzitetni knjižnici Maribor potekalo odprtje razstav *Dirigent Václav Talich, Beroun in Češki kras* ter *Emerik Beran sredi sobivanja različnih kultur*. Stičišča slovenske in češke kulture so nastala na pobudo gospoda Petra Kuharja in Univerzitetne knjižnice Maribor. Gre za cikel stičišč, ki so jih lani posvetili arhitekturi, letos jih posvečajo glasbi, v prihodnjem letu pa literaturi. Ob tej priložnosti smo v *Glazerjevi dvorani* lahko prisluhnili pogovoru s Petrom Kuharjem, prevajalcem, novinarjem in nekdanjim urednikom na *TV Slovenija*, ter z muzikologom in rednim profesorjem, dr. Jernejem Weissom. Zadnji je eden največjih poznavalcev češko-slovenskih glasbenih stikov in avtor monografij *Češki glasbeniki v 19. in na začetku 20. stoletja na Slovenskem* in *Emerik Beran (1868–1940): samotni svetovljan*. Pogovor z gostoma je vodila skrbnica *Glasbene in filmske zbirke UKM*, dr. Karmen Salmič Kovačič.

Mesto Beroun

Peter Kuhar je pojasnil, da je idejo za razstavo o Češkem krasu, Berounu in o Václavu Talichu dobil prav v Berounu, mestu blizu Prage, kjer je v muzeju Češkega krasa obiskal spominsko sobo. Tam je opazil poročni list Václava Talicha

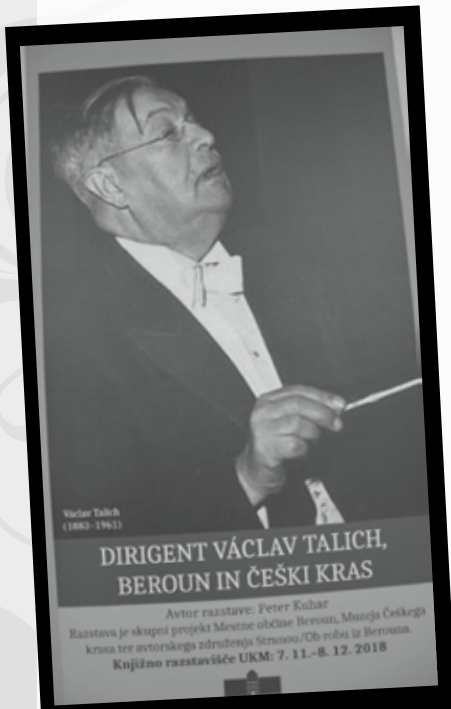
Razstava: *Dirigent Václav Talich, Beroun in Češki kras*
(Foto Arhiv UKM, Miha Žižek)

in Vide Prelesnik, slovenske pianistke, ki je diplomirala v Pragi, njen diplomski koncert je poslušal tudi Václav. To pa ni edina stvar, ki jo lahko povežemo s Slovenijo. Slovenija in Češka imata namreč veliko skupnega. Prav Václav Talich je bil tisti, ki je v času, ko je deloval v Ljubljani, z Dunaja in iz Prage pripeljal celo vrsto imenitnih pevcev in glasbenikov in s tem izjemno dvignil kvaliteto klasične glasbe v Ljubljani. A glasba ni edino področje, ki ju povezuje. Če primerjamo sami pokrajini Češke in Slovenije, lahko opazimo, da ima

tudi Češka kras, ki pa je sicer manjši, a veliko starejši in bolj suh od slovenskega. Njegova posebnost so trilobiti in druge školjke, ki krasijo najbolj imenitne stavbe v Pragi.

Mesto Beroun, kjer Kuhar trenutno domuje, je staro 750 let, ustanovil ga je Karel IV., ki je imel v bližnjem kraju, Karlštejnu, grad, ki še danes stoji in je eden najbolj obiskanih čeških gradov. Mesto ima srednjeveško obzidje, ki je delno še vedno ohranjeno. V preteklosti je imelo 32 stražarskih stolpov, danes sta ostale le še dva: Plzenski in Praški stolp. Kuhar mesto opisuje kot lepo, saj leži sredi zaščitene pokrajine in v bližini šestih velikih lepih gradov, zaradi katerih je obisk mesta še bolj privlačen.

Václav Talich (1883–1961)

Razstavnino, dirigent Václav Talich
(Foto Arhiv UKM, Miha Žižek)

Letos je pomembno leto za prepoznavnost Václava Talicha v Sloveniji, prav tako lahko rečemo, da se mu je Ljubljana po dolgem času oddolžila. Weiss in Kuhar sta namreč s skupnimi močmi dosegla, da je bila Talichu posvečena spominska plošča, ki so jo aprila 2018 ob *Slovenskih glasbenih dnevih* postavili v preddverju *Unionske dvorane* v Ljubljani. Tam je namreč Talich dirigiral večino koncertov, saj je bila tisti čas to največja dvorana v Ljubljani. Še bolj

pomembno pa je, da je postal tudi častni član *Slovenske filharmonije*, ki jo je ustanovil pred natanko 110 leti, davnega leta 1908. Poleg tega je formiral orkester *Slovenske filharmonije*, ga tri leta zelo uspešno vodil in z izjemnim in zelo drznim programom za tisti čas dvignil poustvarjalno raven na, takrat v Ljubljani, nepredstavlljivo višino. Weiss poudari, da je takrat v Ljubljani primanjkovalo dobro izobraženih glasbenikov, zato jih je Talich privabil iz Češke, in tako je bila kar polovica glasbenikov v orkestru prve Slovenske filharmonije (1908–1912) njegovih rojakov. Žal pa slovenska prestolnica v tistem času ni bila zmožna razumeti njegove umetniške veličine, zato je trajalo več kot stoletje, da so mu podelili ta zasluženi naziv častnega člana, ki so ga bili v nadvse bogati filharmonični zgodovini deležni le nekateri največji glasbeniki. Zasluga za to gre prav prof. Weissu in g. Kuharju, ki sta v zad-

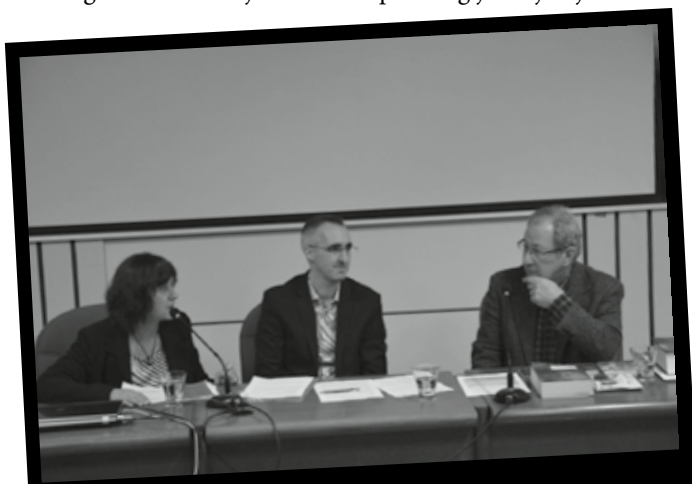
njem obdobju poskušala predstaviti in aktualizirati Talichovo nadvse pomembno vlogo v slovenskem kulturnem prostoru.

Povod za Talichov odhod iz Ljubljane je bil med drugim tudi Matej Hubad, ki kot ravnatelj in upravnik *Glasbene matice* ni bil naklonjen dirigentski konkurenci, sploh ne tako uspešni, kot je bil Talich. Ta je iz Ljubljane odšel v Plzen, kjer je nadaljeval uspešno dirigentsko kariero. Danes velja za enega največjih čeških dirigentov vseh časov. Zanimivo je, da je Matej Hubad kljub nesoglasjem s Talichom kasneje na praški državni konservatorij poslal svojega sina Sama Hubada na študij dirigiranja k njemu. Samo Hubad o tem pripoveduje v TV-oddaji *Opus*, ki je bila posneta leta 2013. V njej pove, da mu je Talich od trenutka, ko je izvedel, da je Samo sin Mateja Hubada, brez pomisleka priskrbel vse, kar je potreboval.

Zakonca Talich lahko s Slovenijo povežemo še po enem največjih glasbenih pedagogov, pianistu Janku Ravniku, za katerega sta skrbela in mu omogočila šolanje v Pragi. Vida Prelesnik je bila namreč njegova učiteljica v šoli *Glasbene matice* v Ljubljani. Še en Talichov učenec, pomemben dirigent v slovenskem prostoru in deset let tudi direktor *Ljubljanske opere*, pa je bil Demetrij Žebre. Vidimo lahko, da so povezave med slovenskimi in češkimi glasbeniki tesne. Češki glasbeniki so pomagali graditi slovensko glasbeno kulturo že v 19. stoletju. V tistem času je bilo na slovenskih tleh zapisa o več kot 200 čeških glasbenikih, ki so vsaj nekaj let delovali na Slovenskem, od tega okrog 50 takih, ki so potem trajno ostali pri nas in jih danes prištevamo med slovenske ustvarjalce. Iz prve polovice 19. stoletja Weiss omeni Františka Josefa Benedikta Dusika (monografijo o njem je napisal dr. Matjaž Barbo), enega izmed prvih avtorjev simfonij na Slovenskem, in Gašparja Maška, izredno pomembnega poustvarjalca in pedagoga, ki je med drugim učil glasbo tudi kneza Metternicha. Še večji razmah glasbene kulture je bil v drugi polovici 19. stoletja, ko se je znotraj habsburške monarhije zgodila ustavna ureditev. Ta je dovoljevala več svoboščin in seveda ustanavljanje društev. Takrat smo v Sloveniji dobili kar nekaj zelo pomembnih glasbenih ustanov: *čitalnice* v Trstu, Mariboru in v Ljubljani (1861), *Slovensko dramatično društvo* (1867), *Glasbeno matico* (1872), slovensko *Deželno gledališče* (1892) in ne nazadnje tudi *Slovensko filharmonijo* (1908). Zanimivo je, da so bili najbolj bistveni tvorci teh ustanov oziroma glasbene kulture češki glasbeniki. Razlogi za njihov prihod so različni. Eden glavnih je, da so se v tistem času pri nas pojavile želje po formaciji slovenske kulture. Tukaj so nastopili Čehi, saj so imeli zelo dobro izobražen kader, ki ga je na Slovenskem tedaj še primanjkovalo, saj na Slovenskem vse do leta 1919 ni bilo glasbenega konservatorija. Poleg tega je bilo v tistem času pomembno tudi povezovanje Slovanov znotraj habsburške monarhije. Tako so češki glasbeniki z raznimi dopisi vabili svoje kolege na Slovensko, kot

na primer Anton Foerster, ki je pogosto objavljala v češkem časopisu *Dalibor*. To je bil glasbeni časopis, v katerem je Foerster med drugim poročal tudi o slovenski kulturi in lepotah slovenske domovine. Čehi so v tistem času »preplavili« celotno habsburško monarhijo, kjer so iskali priložnosti za svoje delovanje in ustvarjanje. Zato ne preseneča, da je tedaj praški konservatorij pridobil naziv konservatorija Evrope.

Dr. Karmen Salmič Kovačič in prof. Weiss pojasnita, da je bilo po 1. svetovni vojni na slovenskih tleh veliko češkega kapitala (več kot 40 %). Tukaj niso bili le umetniki, ampak tudi kemiki, arhitekti, metalurgi, ki so pri nas gradili tovarne. V Mariboru je bil ustanovljen Češki klub, nekaj let za tem še *Jugoslovansko-češkoslovaška liga*, ki je bila prav tako v Ljubljani in kasneje po različnih krajih na Slovenskem. Imamo pa tudi kar nekaj Slovencev, ki so delovali na Češkem, o čemer spregovori Kuhar. Tu velja omeniti prvo češko kraljico, Barbaro Celjsko, skladatelja Iacobusa Gallusa, prav tako pa tudi dva rektorja *praške univerze*, ki je ena najstarejših v Evropi. Kasneje je tam deloval še Mihajlo Rostohar, eksperimentalni psiholog in ustanovitelj oddelka za psihologijo v Ljubljani.

Dr. Karmen Salmič Kovačič, prof. dr. Jernej Weiss in Peter Kuhar (Foto Arhiv UKM, Miha Žižek)

Pred kratkim je bil Weiss kot predavatelj povabljen v Beroun, kjer je predstavil Talichovo delovanje (s posebnim ozirom na delovanje znotraj slovenskega *Deželnega gledališča*, ki doslej še ni bilo izdatno osvetljeno) v Ljubljani. Kot sploh prvi Nečeh je spregovoril tudi ob vsakoletni komemoraciji ob Talichovem grobu. Sicer pa je imel Weiss v Berounu možnost pregledovati tudi pisemsko korespondenco med Václavom Talichom in takratno veliko ljubeznijo Vido Prelesnik, s katero sta se kasneje poročila. Gre za pomemben dokument časa, s katerim bo mogoče še podrobneje osvetliti takratno glasbeno kulturo na Slovenskem.

Prof. Weiss na podlagi poglobljenih študij iz svoje obsežne monografije o čeških glasbenikih na Slovenskem posebej omeni Antona Foersterja, ki je leta 1872 napisal opereto *Go-*

renjski slavček in jo kasneje preoblikoval v opero. Izvedli so jo leta 1896 v *Slovenskem deželnem gledališču* v Ljubljani. Danes jo štejejo za prvo slovensko nacionalno opero. Zanimivo je, da je to opero napisal češki skladatelj, njeno praižvedbo je dirigiral češki dirigent Hilarion Benišek (ki je s 13 sezonami najbolj zaznamoval delovanje slovenskega *Deželnega gledališča*), kritiko je zapisal Čeh Karel Hoffmeister (takrat stalni kritik v *Ljubljanskem zvonu*), izvedli pa so jo v »češkem« gledališču, saj sta bila arhitekta Ljubljanske opere Čeha Hráský in Hruby. Seveda so se Čehi pri nas sčasoma asimilirali in jih lahko umeščamo med slovenske glasbenike in ustvarjalce. Tako danes Foersterja prištevamo med slovenske ustvarjalce.

Dr. Karmen Salmič Kovačič, prof. dr. Jernej Weiss, Peter Kuhar, pianistka Neja Skrbiš (Foto Katja Feguš)

Pogovor je popestrila pianistka Neja Skrbiš, ki je zaigrala skladbo *Lilija*, tretjo skladbo iz cikla šestih salonskih skladb skladatelja Emerika Berana. Njihov nastanek je spodbudila njegova ljubezen do Roze Stvrtniček, njegove učenke iz Brna, ki ji je posvetil kar precej svojih del in s katero sta si kar nekaj časa dopisovala.

Emerik Beran (1868–1940)

Razstavni pano, Emerik Beran (Foto Arhiv UKM, Miha Žižek)

V drugem delu pogovora se je pogovor preusmeril na življenje in delo Emerika Berana, ki ga je v svoji monografiji (leta 2008 izdani pri mariborski založbi *Litera*) izdatno osvetlil prof. Weiss. Ta se ob tem posebej zahvali tedanjemu uredniku založbe, g. Andreju Brvarju. Čeprav je v Mariboru sicer delovalo precej čeških glasbenikov,

med drugim Peregrin Manich, Henrik Korel, Josip Hladek Bohinjski in drugi, je kompozicijsko najbolj izstopal Emerik Beran. V Maribor je prišel leta 1898 in tam ostal trideset let. Salmič Kovačičeva poudari, da je bistveno vplival na življenje in dogajanje v tem mestu ter na slovensko kulturo, med drugim pa je bil pedagog tudi Slavku Ostercu. Leta 2002 je *Univerzitetna knjižnica Maribor* dobila v hrambo celotno njegovo zapuščino, ki jim jo je predala Beranova vnukinja Olga Beran Rosina, po mnenju Weissa najbolj zaslužna za to, da je lahko bila Beranova zapuščina tudi primerno obdelana. Nekaj mesecev za tem se je Jernej Weiss, tedaj še kot absolvent muzikologije, izdatno poglobil v omenjeno zapuščino, ki je bila tedaj še povsem nekatalogizirana in neurejena. Vsebovala je izjemno veliko število Beranovih zapisov in izjav na različnih majhnih listkih, na katere je Beran pisal svoje opombe in popravke, in včasih je bilo, po pričevanju Weissa, zelo težko ugotoviti, kam kateri sodi.

Prof. Weiss nam nato oriše življenje izobraženega glasbenika Emerika Berana: »Rodil se je pred 150. leti, 1868 v Brnu in potem obiskoval šolo najprej v Brnu, odšel v Olomouc in nazadnje potem začel s študijem na Janáčkovih orglarski šoli v Brnu, kjer je med drugim študiral pri enem najpomembnejših glasbenikov Moravske Leošu Janáčku, ki je bil izredno zahteven pedagog. Svojim gojencem je tako večkrat dejal, naj podnevi vadijo, ponoči pa pišejo naloge.« Omeni, da je bil Emerik Beran prva generacija diplomantov Leoša Janáčka, poleg njega pa posebej omeni še enega diplomanta, in sicer Cyrila Metoděja Hrazdиро, ki je kasneje nadomestil Václava Talicha na mestu dirigenta *Slovenske filharmonije* in ki je praižvedel Janáčkovo *Jenufo* leta 1904 v Brnu. Po študiju se je Beran zaposlil kot glasbeni učitelj na Janáčkovih orglarski šoli v Brnu. Takrat se je imenovala le *Orglarska šola (Varhanická škola)*, danes pa se imenuje po Leošu Janáčku, najpomembnejšem skladatelju Moravske (*Varhanická škola Leoše Janáčka*). To je bilo Beranovo uspešno obdobje, saj so v tem času v Brnu praižvedli večino njegovih kompozicij. Vseeno pa se je leta 1898 s »trebuhom za kruhom« odpravil v Maribor, saj razmere na Češkem takrat niso bile ugodne. Tam je namreč delovalo veliko število glasbenikov in konkurenca je bila prevelika, da bi lahko ostal na Češkem.

Njegov odhod je s sabo prinesel tudi številne negativne posledice. V Brnu je moral zapustiti svojo veliko ljubezen Rožo Stvrtniček in svoje starše, ki pa jih je kasneje pripeljal s seboj v Maribor. Vseeno je v Mariboru spoznal svojo bodočo ženo Marijo Podobnik, s katero sta imela dva otroka: Jaromirja in Igorja. Sin Jaromir je bil eden izmed prvih profesorjev rimskega prava na ljubljanski *pravni fakulteti*, Igor pa je deloval kot vojaški pilot v Šibeniku.

Weiss poudari, da je Beran po prihodu v Maribor moral prevzeti veliko različnih zadolžitev: postal je učitelj na maribor-

skem učiteljski, kjer je vzgajal bodoče glasbenike (med njimi tudi tedaj petnajstletnega Slavka Osterca, ki je bil njegov učenec med letoma 1910 in 1914), ob tem je dirigiral tudi zboru mariborske *Čitalnice*. V Mariboru je ostal trideset let, veliko je prispeval na pedagoškem področju, veljal pa je tudi za izjemnega poustvarjalca (med drugim je bil začetnik komornih koncertov v Mariboru). Zaradi vsega tega ni imel več toliko časa za komponiranje, čeprav je to rad počel in je to dojemal kot svoje poslanstvo. In ravno zaradi tega je mariborsko obdobje kasneje presenetljivo označil za obdobje usihanja in umiranja.

V Mariboru je napisal zgolj manjši del svojega skladateljskega opusa, večina njegovega kompozicijskega dela je nastala že v Brnu, kjer je bil zelo cenjen skladatelj. Napisal je tri *Legende* za orkester, ki jih je pri nas posnel *Simfonični orkester RTV Slovenija*, pisal je komorno, klavirsko in orgelsko glasbo ter zborovske kompozicije. Med njegovimi pomembnejšimi deli Weiss poleg *Legend* poudari *Idilo* za orkester, *Šest karakterističnih skladb*, *Elegijo* za violino in klavir itd. Kompozicija, ki je na Slovenskem tedaj doživela največji odmev, pa je bila njegov *Madrigal*, ki ga je, pod psevdonimom Emerih Berow, objavil leta 1905 v takrat najpomembnejši slovenski glasbeni reviji *Novi akordi*.

Med njegovimi deli velja posebej omeniti tudi opero *Melusi-na*, ki kljub Beranovim in kasnejšim prizadevanjem še ni bila izvedena. Weiss omenja, da so jo želeli oživiti, na njegovo pobudo je v Maribor prišel tudi eden največjih strokovnjakov za Beranovega mentorja Janáčka, pred nekaj meseci preminuli muzikolog, prof. dr. John Tyrell, ki je opero označil za zelo perspektivno. Nastala je leta 1896 v Brnu in je napisana v nemškem jeziku. Zanimivo je, da je pisec literarne predloge Franz Grillparzer, ki je ta libreto prvotno namenil nesojeni drugi operi Ludwiga van Beethovna. Weiss še omeni, da je zanimanje za to opero v zadnjih letih pokazal g. Simon Krečič, umetniški vodja *Mariborske opere*.

Weiss poudari tudi pomen Beranovega pedagoškega delovanja. Med njegovimi učenci zasledimo Slavka Osterca, ki je v svojem glasbenem razvoju prešel iz romantika v modernista. Weiss omeni, da tovrstnih usmeritev Beran ni podpiral, saj je vse svoje življenje ostal romantik. Tako podobno kot z Janáčkom tudi z Ostercem nikoli nista razpravljala o kompozicijskih vprašanjih, saj so bili njuni pogledi na njih različni.

Po tridesetih letih delovanja v Mariboru se je Emerik Beran na vabilo Mateja Hubada preselil v Ljubljano, kjer je poučeval na šoli *Glasbene matice* kot honorarni učitelj, saj je bil takrat že upokojen. Hkrati je deloval tudi kot profesor violončela na konservatoriju v Ljubljani. Prav tako kot njegov sin Jaromir Beran, je veljal za uglednega ljubljanskega meščana. Umrl je 11. marca 1940 v Ljubljani.

O razstavah

Razstavišče je razdeljeno na dva dela: en del je posvečen Václavu Talichu, drugi Emeriku Beranu. Ker nekaj razstavljenih eksponatov pripada gospodu Kuharju, nam ta pojasni, kakšni eksponati so to. Med njimi so razne knjige, ki govorijo o Václavu Talichu oziroma o odnosu do njega. Posebej omeni zgoščenko, posnetek Talichovega koncerta iz leta 1939, ki je danes dostopen tudi na internetu. Omeni še, da so postavljeni panoji nastali pod vodstvom muzeja *Češkega krasa* in *Mestne občine Beroun*. En del panojev govori o mestu Beroun, njegovi zgodovini in vlogi v Češki republiki, drugi del pa o Češkem krasu. Oba sta dopolnjena s fotografijami. Kuhar predlaga tudi mesta, kjer bi še lahko bili spomeniki ali obeležja Václavu Talichu.

Razstavišče (Foto Arhiv UKM, Miha Žižek)

O Beranovi razstavi je spregovorila dr. Karmen Salmič Kovačič, ki je opisala, da je v treh vitrinah nekaj njegovih več kot sto let starih kompozicij, dve vitrini sta posvečeni njegovemu pedagoškemu delu. V eni vitrini so razstavljene fotografije, ki so mu jih ob obletnicah podarjali njegovi učenci na moškem Učiteljskišću v Mariboru. V eni vitrini pa so razstavljeni lepaki s koncertov, predvsem tistih, na katerih so bile izvedene njegove skladbe. Še posebej je omenila lepak na hrbtni strani stebra, ki je nastal v času, ko je Beran še nastopal kot solist violončelist na Ptujju. Še ena zanimiva fotografija z razstave je fotografija komornega koncerta v *Narodnem domu* iz leta 1903. Med razstavljenimi eksponati so tudi različne korespondence Emerika Berana z njegovo prvo ljubeznijo Rozo Stvrtniček, z njegovim mentorjem Leošem Janáčkom, starši, ženo Marijo Podobnik in njeno družino ter drugimi. V pritličju knjižnice stoji ob Beranovem portretu z okrašenim okvirjem njegov klavir, ki ga je *Univerzitetna knjižnica Maribor* prejela v dar skupaj z drugo Beranovo zapuščino.

Pomembno je omeniti še *Repozitorij Univerzitetne knjižnice Maribor*, ki se vedno bolj dopolnjuje in bogati. V njem lahko najdemo zapuščine, rokopisne zbirke, osebne zbirke in ostala

Beranov klavir in portret
(Foto Katja Feguš)

gradiva *Univerzitetne knjižnice*. Na digitalnem repozitoriju je že 4000 strani Beranove zapuščine, približno 30 partitur za izvajanje (vključno z že omenjeno opero *Melusino*), drugo gradivo še pripravljajo za digitalizacijo.

Ob koncu pogovora se je dr. Karmen Salmič Kovačič zahvalila enoti za domoznanstvo in posebne zbirke, njeni vodji, dr. Vlasti Stavbar, ter vsem sodelavkam in sodelavcem iz knjižgoveznice za pomoč pri postavljanju razstave, obema gostoma, prof. dr. Jerneju Weissu in Petru Kuharju, pianistki Neji Skrbiš in vsem obiskovalcem. Po odprtju razstave, za katero je bil naprošen prof. Weiss, smo prisluhnili še eni skladbi Neje Skrbiš, nato pa je sledilo neformalno druženje ob ogledu eksponatov.